

ПРАИСТОРИЧЕСКИ МЕНХИРИ ИЛИ СРЕДНОВЕКОВНИ ИСЛЯМСКИ НАДГРОБИЯ – НЕРЕШЕН ПРОБЛЕМ НА БАЛКАНИТЕ

Любомир Цонев, Институт по физика на твърдото тяло „Акад.Г.Наджаков” БАН София

I. МЕГАЛИТИ

Мегалитните обекти влизат в сферата на научно наблюдение и анализ относително късно, в периода XVIII-XX век. По общоприетите представи те не са стопански, жилищни или военни, а преди всичко свещени обекти, свързани с култове и обреди от духовен характер (включително, но не непременно, погребални).

Мегалитите са *древни, праисторически* обекти, произхождащи от *новокаменната, бронзовата и най-късно от ранната желязна епоха*. Съответно на това време, обработката на камъка при тях е относително несъвършена, груба. Тези епохи на историческо развитие се реализират в различни територии по различно време, но, общо взето, обхващат интервала от V до средата на I хил.пр.Хр.

Мегалитът задължително е изработен от хората, а не е природен обект; мегалитът задължително е градеж от скални блокове, а не издълбана скала; градежът задължително се изразява в сглобяване или групиране на монолити, а не в зидане. Градивните елементи за мегалитите са максимални по размери монолитни късове, оформени като **стълбове или плочи**. Базовите мегалитни обекти са два – менхири и долмени, а те от своя страна допускат разрастване и вариации на основната фигура.

От конструктивно гледище менхирите са естествени или съвсем грубо оформени стълбовидни блокове-монолити, забити вертикално на терена - индивидуално или в групи (ортостати). Групата менхири е единен обект, независимо от формата ѝ. Групите менхири биват: неподредени съвкупности; менхири, подредени в правоъгълни решетки; менхири, подредени в няколко прави и успоредни линии (алеи); менхири, подредени в окръжност (кромлехи) и по-рядко в квадрат (Цонев 2009). Долмените са по-сложни конструкции, които остават извън полезрението на настоящата студия. Тя е посветена само на менхирите.

При преценката дали мегалитоподобен обект може да се причисли към мегалитите най-сигурно е да се приложи **комбинация от два преки метода**: (1) археологични разкопки плюс (2) обективно датиране. При мегалитните паметници най-подходящ е *методът на оптически стимулираната луминесценция* - OSL dating (Aitken 1998), (Liritzis 2011), (Liritzis et al 2013) (Цонев 2016). Когато не е възможно да се осъществи споменатата комбинация, се налага да преценяваме кой ортостат е менхир и кой – не единствено по **набор от непреки методики и признаци**. Те, обаче, не са съвсем надеждни и заключенията, основани върху тях, в края на краищата си остават повече или по-малко хипотетични, докато не се приложи комбинацията от двата преки метода.

II. МЕНХИРИ

Когато наблюдаваме **група** вертикално забити или закрепени каменни блокове (ортостати) – в редици или в кръг – преценката дали можем да ги смятаме за антропогенни, т.е. да подозираме, че са менхири, се облекчава от факта, че подреждането само по себе си е белег за човешка намеса. Трудност се появява, когато трябва да преценим дали **единичен ортостат** можем да причислим към менхирите, понеже се натъкваме на множество проблеми.

Дефинициите, които са най-широко възприети от световната археологична общност, са единодушни по един съществен въпрос: менхири са не само индивидуалните праисторически ортостати, но също така и праисторическите ортостати, включени в мегалитни групи като алеи (редове), кромлехи и правоъгълни

решетки. Затова можем да приемем, че характеристиките на индивидуалните менхири са същите както при менхирите, участващи в групи (форма, височина, ориентация, обработеност). Сред огромното множество археологически обекти, които световната научна общност възприема днес като менхири, се срещат **изключително разнообразни форми**: изтеглени във височина сравнително тънки плочи, конуси, пирамиди, цилиндри (стълбовидни), многостени от циклопски тип (полиедри), съвсем неправилни, дори кубовидни – **Фиг.1**.

По най-съвременни данни (Tsonev 2016) в началото на XX век в днешна България е имало около 1600 менхира, а до днес са оцелели около 360, като от тях около 200 формират правоъгълни решетки, около 150 са включени в кромлехи, а десетина са индивидуални. Преобладаващо се срещат в източната половина на страната - **Фиг.2**.

Менхир Чучул камък, с. Овчарово, Сакар планина. Сн. Л.Цонев 2004.

Менхир в с. Петокладенци, Плевенско (Митова-Джонова 1979).

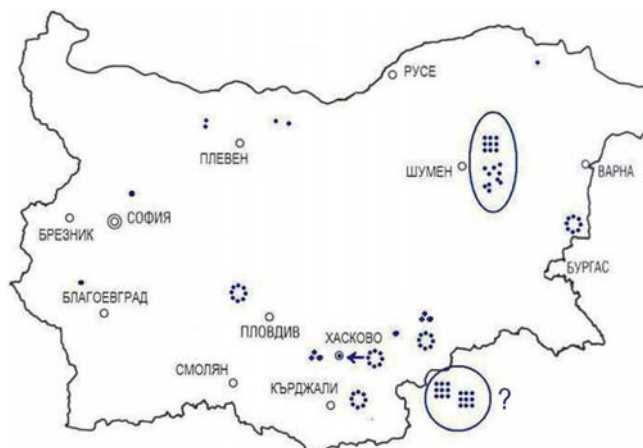

Кромлех при с. Долни Главанак, открит от Г. Нехризов в 1998 г. (Нехризов 2003)

Неподредена група южно от Плиска. Менхир със соларен символ? Сн. Л. Цонев, Ф. Апостолов 2009. (Цонев 2009) (Цонев 2010)

Фиг. 1: Примери за менхири и менхирни групи в България.

Фиг. 2: Разположението на менхирите в България (Цонев 2012). Орто статите край Одрин са декларираны като менхири, но тази интерпретация е неубедителна.

III. ЕДИН НЕИЗЯСНЕН ВЪПРОС ЗА МЕНХИРИТЕ НА БАЛКАНИТЕ

Специално на Балканския полуостров при в анализа на ортостатите изниква една специфична трудност, каквато в Западна Европа не се среща. Става дума за значителната *външна прилика между ПРАИСТОРИЧЕСКИТЕ плочести менхири и СРЕДНОВЕКОВНИТЕ ислямски надгробни камъни*, която може да доведе до невярна идентификация, ако липсват сериозни археологични разкопки, подкрепени с обективно датирание. Поради опасността от смесване на тези обекти е нужно ситуацията на Балканите да се подложи на сериозен анализ. Това е целта на настоящата студия.

Според дипляна на общината в Лалапаша около града има 27 менхирни полета (*Lalapaşa* 2000-), т.е. поне 1000 менхира. Подобна информация идва и от статия на турския археолог М.Özdoğan от 1999г., цитирана от (Фол 2007). Най-подробно тезата за наличие на около 2000 менхири в Одринско е разработена от Рабиа Ердогу (*Erdoğan* 2005) в нейната магистърска теза по археология към Университета в Дъръм, Обединеното кралство. Въпросните одрински групи ортостати (*standing stone complexes*) са изследвани от Özdoğan, Akman 1991-1999 и от Erdoğan 2001-2005. Засега въпросните ортостати са изследвани само с непреки методи, т.е. не е прилагана комбинацията от археологични разкопки плюс обективно датирание. Споменатите учени ги датират само според повърхностни теренни находки в ранната желязна епоха или в средата на II в.пр.Хр.

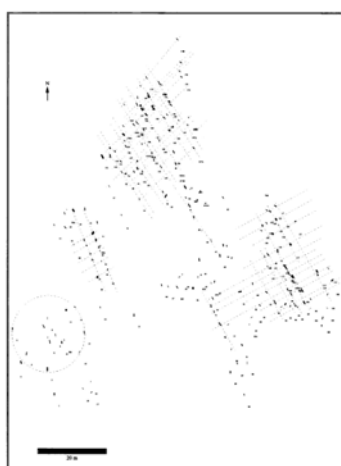
Непреките аргументи (критерии) на турските археолози са 4 основни групи: /1/ ориентация на ортостатите; /2/ форми и височина на ортостатите; /3/ наличие на антропоморфни ортостати; /4/ археологически контекст на района, където са разположени ортостатите. Ще съпоставим одринските ортостати (чиято природа засега смятаме за неизяснена!) с наличните в България турски средновековни гробища (чиято природа е несъмнена!) последователно по всичките тези 4 типа критерии.

III-1. ПОДРЕДБА НА ОДРИНСКИТЕ ОРТОСТАТИ

Въпросните ортостати са предимно плочести по форма и разположени в успоредни редове с азимут 220° - 230° - 240° . Такава е ориентацията и на всеки отделен плочест ортостат. **Фиг. 3** показва няколко находища, картирани от Ердогу (*Erdoğan* 2005):

Фиг.3а: Две подредени групи в рамките на комплекса *Verberoğlu Ayazmasi*

Фиг.3б: Подредена група *Kırçeşme*

В същия район, обаче, се срещат и древни мюсюлмански гробища, където камъните – поради своята древност - са слабо обработени и без надписи.

Според турските археолози, коментиращи Одрин (Erdođu 2005):

- **Ислямските надгробия** имат ориентация северозапад-югоизток **NW-SE** (гледат на югоизток **SE** към Мека) или север-юг **N-S**.

- **Плочестите менхири** били ориентирани югозапад-североизток **SW-NE**; както плоскостите на всеки отделен ортостат, така и самите редици от ортостати.

Според други, коментиращи ортостати на п-в Галиполи (Özbek 2008):

- **Ислямските надгробия** гледат на югоизток **SE** Мека.

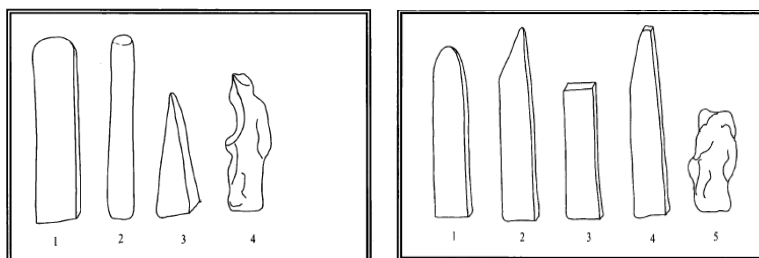
- **Плоските менхири** били ориентирани запад-изток **W-E**, а понякога гледат на югозапад **SW**.

Ако обединим тези признаци, получаваме критерий за ориентационно разграничаване на плочестите менхири от плочестите ислямски надгробия, който ще наричам за краткост **критерий Ердогу-Йозбек**.

Както индивидуалните плочести ортостати, така и редиците им край Одрин, са ориентирани от югозапад на североизток („гледат” на североизток). Това, според турските автори, не било характерно за ислямски надгробия и, следователно, одринските ортостати трябва да се смятат за праисторически менхири.

III-2. ФОРМИ И ВИСОЧИНА НА ОДРИНСКИТЕ ОРТОСТАТИ

Формите на ортостатите са много разнообразни - Ердогу ги обобщава в 4-5 типа, като преобладават плочестите – **Фиг.4**:

Фиг.4: Типични форми на одринските ортостати според Ердогу.

В своя най-подробен анализ за района Одрин – Лалапаша, Ердогу правдиво отбелязва, че масовите ортостати са сравнително ниски, с височина 0.5-1м (**Фиг.5**, ляво). Има и доста високи ортостати (над 2 м), но те са изключително малък брой, около 0.5% (**Фиг.5**, дясно). Според турските изследователи такава била ситуацията с менхирите и в Бретан, Франция. Следователно, одринските ортостати също били праисторически менхири. Според мен, това твърдение е съвсем повърхностно. Подобие то във формите и височината не може да се приеме като доказателство за синхронност на обектите. Изкушението да се набляга върху най-високите ортостати е голямо, но така се създава още една възможност за заблуда.

„Мегалитният” комплекс Yağsılı (Erdođu 2005) „Мегалитният” комплекс Kırkköy (Erdođu 2005)
Фиг.5: Преобладаващите ниски (ляво) и много редките високи (дясно) ортостати край Одрин.

III-3. АНТРОПОМОРФНИ ОРТОСТАТИ КРАЙ ОДРИН

Ердогу забелязва присъствието на *няколко* антропоморфни ортостата край Одрин (Фиг.6). Тя ги уподобява външно с антропоморфните менхири във Франция и на о-в Корсика и смята, че приликата ѝ дава достатъчно основание да пренесе праисторическата интерпретация на френските ортостати върху обектите край Одрин. Този подход е просто несериозен.

Фиг.6: Антропоморфен ортостат край Одрин (Erdoğu 2005).

III-4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ КОНТЕКСТ НА РАЙОНА ОДРИН-ЛАЛАПАША

Когато описват района Одрин – Лалапаша от археологично гледище, турските археолози споменават, че там са открити следи от праисторията, тракийската и елинистичната древност, от римската епоха и дори от средновековието. Находките се изразяват в скални светилища (кръгли точкови ямки по природни скали), фрагменти от праисторическа и елинистична керамика, долмени, селищни могили, зидове от по-късните епохи.

Този археологичен фон на пръв поглед подкрепя хипотезата, че одринските ортостати са праисторически менхири. Но той може да отразява и тривиалния факт за хилядолетното обитаване на тези достатъчно привлекателни земи без връзка със създаването на мегалитните паметници.

IV. КОМЕНТАР НА ОДРИНСКИТЕ ОРТОСТАТИ

IV-1. ПОДРЕДБА НА ИСЛЯМСКИТЕ НАДГРОБИЯ

Кааба е древна езическа светиня от доислямския период – куб от полиран черен гранит. Около него е построена джамията Масджид ал-Харам (Голямата джамия) в град Мека, Саудитска Арабия. От средата на VII век въпросната джамия с камъка започнала да се почита от вярващите като най-свещеното място за всеки човек, изповядващ исляма. Заедно с това посоката от дадено място в света към светинята Кааба в Мека – т.н. *кибла* – станала най-свещената посока в исляма. Посоката кибла зависи от географското положение на наблюдателя. Киблата за Истанбул, например, е 30° източно от точния юг, т.е. азимут 150° (Işık 2013). Тази стойност се отнася практически за цялата източна половина на Балканския полуостров, която коментираме в настоящата статия. Когато тялото на починал мюсюлманин се погребва, положението му в гроба трябва да се съобрази с киблата. На практика това съобразяване не е еднозначно, то се реализира поне по четири начина, два от които наричаме канонични (Фиг.7).

ОСНОВНО КАНОНИЧНО ПОГРЕБЕНИЕ (А):

Обикновено тялото се полага по гръб, а главата се обръща *надясно*, така че лицето на починалия да гледа в посоката кибла. В такъв случай тялото се оказва

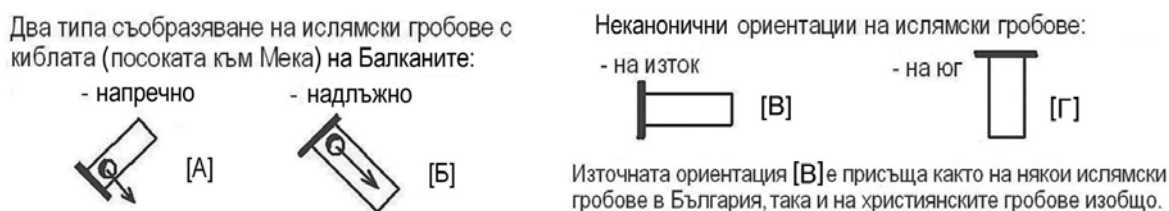
напречно спрямо киблата. Това е основният и най-масов ислямски погребален канон (Халикова 1986) (Васильев 2007), (Водясов, Зайцева 2015), (Kadrouch-Outmany 2012/2013).

ВТОРИЧНО КАНОНИЧНО ПОГРЕБЕНИЕ (Б):

Наблюдава се, обаче, и друго разположение: погребаното тяло лежи по гръб, лицето гледа *нагоре*, а краката са насочени към Мека (или главата е насочена към Мека) – така тялото се оказва надлъжно спрямо киблата. Това разполагане не се разглежда като противоречащо на ислямските обичаи, а постепенно е било възприето от практическата обредност и толерирано от канона като вторична възможност, не по-малко ортодоксална от първата (Petersen 2013).

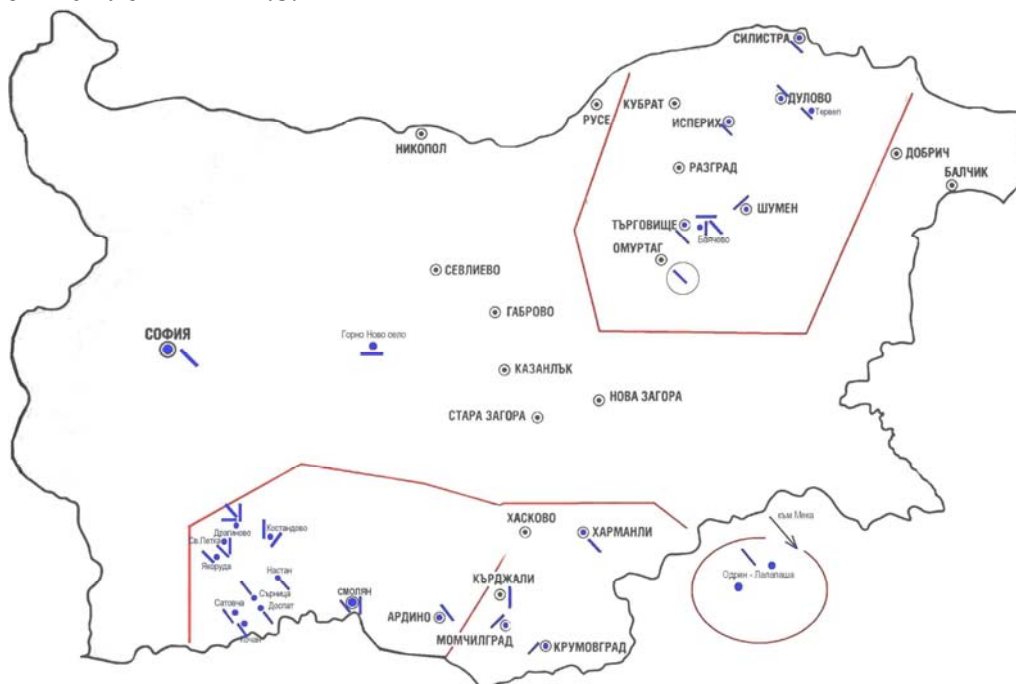
НЕКАНОНИЧНИ ПОГРЕБЕНИЯ (В, Г):

Напоследък археолози, изучаващи Централна Азия и Казахстан, твърдят, че ориентировката на трупа може да зависи от конкретната версия на исляма. Например: сунитите ориентирали гробовете по оста север-юг, шиитите ориентирали гробовете по оста запад-изток и т.н.” (Халикова 1986). В случая неканоничността се изразява във факта, че описаните погребения не са съобразени с киблата.

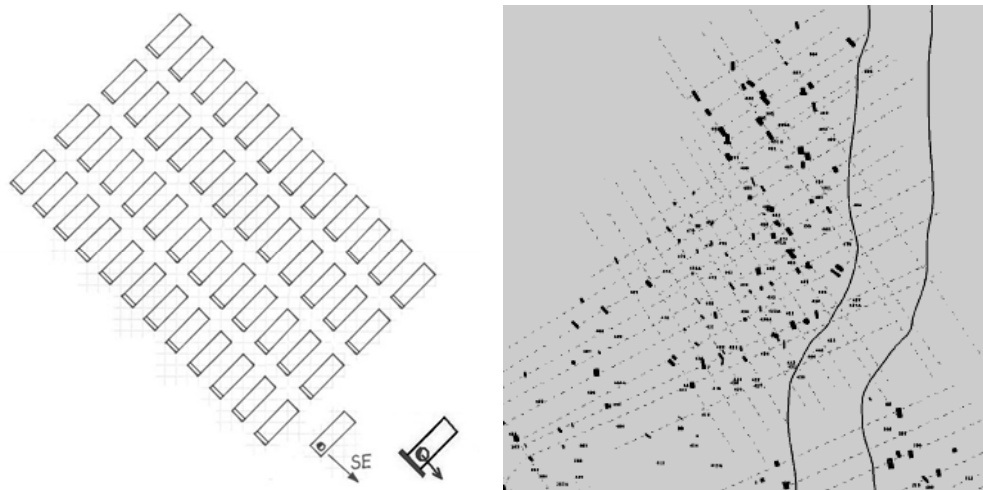
Фиг.7: Канонични (ляво) и неканонични (дясно) ориентации на ислямски гробове.

У нас мюсюлманското население включва обособени групи с различен произход, самосъзнание, интерпретация на ислямските канони и свещени книги, а също така с разлики в обредната система, на които не е отделяно внимание. В мюсюлманските гробища в България практически се срещат и четирите описани по-горе ориентации на надгробните плочи – **Фиг.8.**

Фиг.8: Ориентации на мюсюлмански надгробия в България. Л.Цонев.

Да проверим сега ситуацията край Одрин през познанията за ислямските надгробия. Регистрираните от Ердогу плочести ортостати в Одринско по своята индивидуална ориентация и подреждане в редове гледат на североизток. Оказва се, че такава ориентация точно съвпада с евентуално сунитско ислямско гробище, изградено според основния ислямски канон (А) – **Фиг.9**.

Фиг.9: Теоретично подреждане на сунитски гробове в Одринско по основния канон (А) – ляво. Подредба на одринските ортостати според Ердогу 2005 - дясно.

Налага се изводът, че ориентацията на ортостатите край Одрин не може да бъде аргумент за тяхната праисторическа природа като менхири. Много е рисковано именно на Балканския п-в ориентацията да се ползва като критерий при интерпретация на плочести ортостати, без да се извърши обективно датирание с физични методи (например, стимулирана луминесценция OSL) и без археологични разкопки.

IV-2. ФОРМИ И ВИСОЧИНА НА ИСЛЯМСКИТЕ НАДГРОБИЯ

В България има ислямски надгробия, които са много високи – към 2-5 м и повече, напр. в с.Грънчарово край гр.Дулово и в с.Обител край гр. Омуртаг – **Фиг.10**. Подобни има и в селата Плъстина и Голямо Църквище край Омуртаг. Те съвпадат по форми, по степен на обработка и по височина с малобройните максимални ортостати в Одринско. Следователно, наличието на твърде високи забити камъни също не може да бъде аргумент, че одринските обекти са менхири.

Фиг.10: Високи ислямски надгробия в България: с.Грънчарово (ляво) и с.Обител (в средата и дясно). Сн. В.Василев 2014 и Л.Цонев 2016.

IV-3. АНТРОПОМОРФНИ ИСЛЯМСКИ НАДГРОБИЯ

За да се убедим, че антропоморфността на един ортостат не е доказателство за праисторическия му произход е достатъчен само един пример – **Фиг.11**.

Фиг.11: Антропоморфно ислямско надгробие в старо турско гробище между селата Голямо Църквище и Обител, Омуртагско. Сн.Л.Цонев 2016.

IV-4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ КОНТЕКСТ

Хилядолетен археологичен контекст, който напомня одринския, в България намираме около късносредновековни и дори съвременни ислямски гробища, които нямат отношение към мегалитни паметници. Ще посоча два примера, кореспондиращи с райони, обсъждани в настоящата студия. Единият пример е Чепинското поле, където е старинното гробище край с.Костандово. Там са намерени артефакти с хилядолетна давност (Салкин, Байраков 2010). Подобна е обстановката в района Омуртаг – Търговище – Шумен, както се вижда, например, от публикациите (Атанасов 2005), (Венелинова 2012), (Апостолов 1999).

Очевидно хилядолетният археологичен контекст от праисторическата, класическата тракийска, елинистичната и римската епохи сам по себе си също не може да докаже праисторическия произход на одринските ортостати, т.е. тяхната мегалитна природа.

VI. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Опитите да се съди дали даден плочест ортостат е *праисторически* менхир или *средновековно* ислямско надгробие само по непреки критерии (ориентация, форма, височина, археологичен контекст на околността), както предлагат турски изследователи, са крайно ненадеждни. Достоверно разграничаване на двете групи паметници може да стане само чрез комбиниране на два преки метода: археологични разкопки и обективно датиране. Има голяма вероятност побитите плочести камъни край Одрин след прилагане на споменатата комбинация от два преки метода, да се окажат не праисторически менхири, а средновековни ислямски сунитски гробища.

БЛАГОДАРНОСТИ:

Авторът благодари на проф. В.Фол (София) и на Иван Кръстев (Австрия) за посочена ценна литература; на Филип Апостолов (Шумен) за обиколките и регистрацията на менхири край Шумен 2009-2010г; на Янко Динчев (Пловдив) за споделените открития в Сакар планина в периода 2010-2015г; на Вера Антонова за съобщението за открития от нея кромлех край нос Емине; на Снежана Велева (Велинград), Асен Салкин (Велинград) и Руско Абаджиев (София) за проучване на мюсюлмански гробища около Велинград; на инж. Валентин Василев (www.stnannik.bg) за снимките от гробището в с.Грънчарово край гр.Дулово; на Бедри Азис (Омуртаг), за ценната обиколка по села край Омуртаг.

Литература:**Апостолов 1999:**

Апостолов, К. „Археологически паметници, находки и проучвания в Омуртагския край” – *Град Омуртаг и Омуртагският край. История и култура, Том 1*, изд. Исторически музей в Омуртаг, изд. Зограф – Варна, 1999, стр. 45-64.

Атанасов 2005:

Атанасов, Г. „Тракийски археологически паметници в района на Смядово в Шуменска област” – *Земите на България – люлка на тракийската култура, том II*, изд. НАИМ-БАН и Изд. на СУ Св.Кл.Охридски, София 2005, стр. 183-187.

Васильев 2007:

Васильев, Д.В. „Ислам в Золотой Орде (историко-археологическое исследование)”, Астрахань 2007.

Венелинова 2012:

Венелинова, Св. „Селищната система през античността по горното течение на река Голяма Камчия (по данни от теренна експедиция „Камчия” във Върбишко)” – *Бе-СА (Българско е-писание за археология)*, <http://be-ja.org>, том 2, 2012, стр. 61-91.

Водясов, Зайцева 2015:

Водясов, Е.В., Зайцева, О.В. „Мусулманские некрополи XVII-XIX века в окрестностях г. Томска” – *Вестник Томского государственного университета. История*, №1 (33) 2015.

Митова-Джонова 1979:

Митова-Джонова, Д. *Археологическите паметници в Плевенски окръг*. София: НИПК, 1979

Нехризов 2003:

Нехризов, Г. „Тракийски култов мегалитен паметник (кромлех) при с. Долни Главанак” – *Известия на историческия музей Хасково*, том 2 (2003), стр.123-140

Салкин, Байраков 2010:

Салкин, А., Байраков, Д. Теренна археологическа експедиция Велинград-2008 – *Доклади от Първа национална научна конференция „Цепина, Чепинско, Велинград – хилядолетната история на северозападните Родопи”*, октомври 2008, София 2010, стр. 15-22.

Фол 2007:

Фол, В. *Скални топоси на вярата в Югоизточна Европа и в Мала Азия през древността*, изд. Институт по тракология „Ал.Фол” – БАН, София 2007

Халикова 1986:

Халикова Е.А. *Мусулманские некрополи Волжской Булгарии X - начала XIII в.*, Изд-во Казанского университета, Казан 1986

Цонев 2009:

Цонев, Л. „Девташларите край Плиска изискват точна интерпретация” – В: *Доклади от Първия симпозиум „Мегалити на Балканите”*, изд. Захарий Стоянов и изд. на СУ Св.Кл.Охридски, София 2009

Цонев 2010:

Цонев, Л. „Плиска – българският Карнак” – *Будител*, кн.2(16), юни-октомври 2010, стр.6-16

Цонев 2012:

Цонев, Л. „Мегалитите в България: наличност, специфика, датирание, туристически потенциал” – *Материали от третата национална конференция „Пътуване към България” на тема „България в световното културно наследство”*, Шумен 2012, изд. от СУБ, ШУ Константин Преславски и НАИМ-БАН, Шумен 2014, стр. 1198-1221

Цонев 2016:

Цонев, Л. „Луминесцентно датирание в археологията – същина и приложения” – *Паметници, реставрация, музеи*, януари-април (2016), стр. 61-68.

Aitken 1998:

Aitken, M.J. *An Introduction to Optical Dating*, Oxford University Press, 1998

Erdoğan 2005:

Erdoğan, R. *Megalithic Monuments in Turkish Thrace* – M.Phil thesis, University of Durham, 2005

Işık 2013:

Hüseyin Hilmi Işık, *Seâdet-i Ebediyye Endless Bliss*, Hakikat Kitabevi Publikations Volume 4, Istanbul 2013

Kadrouch-Outmany 2012/2013:

Kadrouch-Outmany, Kh. “Burial Practices and Desires among Muslims in the Netherlands: A matter of belonging” - *Can. J. of Netherlandic Studies/Rev. can. d'études néerlandaises* 33.2/34.1 (2012-2013): 107-128

Lalapaşa 2000-:

Lalapasha Municipality Tourism Guide, Editor Bülent Şahinşah, Translation to English Ebru Erolu, Photograph Sümer Es. Press Hudut Ofset, Edirne, after 2000.

Liritzis 2011:

Liritzis, I. “Surface Dating by Luminescence: an Overview” – *Geochronometria*, Vol.38, No.3 (2011), pp.292-302

Liritzis et al 2013:

Liritzis, I. et al *Luminescence Dating in Archaeology, Anthropology and Geoarchaeology. An Overview* – Springer Briefs in Earth System Sciences, Springer 2013

Özbek 2008:

Özbek, O. “Menhirs in the Graveyards: Fact or Fiction? A Reconsideration of Erected Stone Monuments of Gallipoli Peninsula” – In: *Funeral Rites, Rituals and Ceremonies from Prehistory to Antiquity. Proceedings of the International Workshop “Troas and its Neighbours”*, ed. by O.Özbek, Institut Français d’Études Anatoliennes, Istanbul 2008

Petersen, 2013:

Petersen, A. “The Archaeology of Death and Burial in the Islamic World” – In: *The Oxford Handbook of the Archaeology of Death and Burial*, Ed. by S.Tarlow and L.N.Stutz, Oxford University Press, Oxford 2013, Part III, Chapter 14.

Tsonev 2016:

Tsonev, L. Menhirs in Bulgaria and on the Balkan Peninsula – In: *Proceedings of the Second International Symposium on Megalithic Monuments and Cult Practices*, Blagoevgrad, October 12-15, 2016 (to be published).

SUMMARY

The report deals with a specific type of megalithic monuments in the Balkans - menhirs. The main discussed problem is the formal resemblance between prehistoric menhirs and medieval Islamic tombstones. Turkish researchers assert that nearly 2,000 orthostats registered in the area between Edirne and Lalapasha are menhirs and significantly differ from Islamic tombstones. Within the limits of Europe, this problem occurs only on the Balkan Peninsula and - if neglected - it can distort the overall picture of megalitism in the whole region. After a critical review of a number of similar sites in northeastern Bulgaria and Rhodope Mountains, this report comes to the opposite conclusion: the Edirne orthostats are most probably abandoned *medieval* Muslim gravestones and not *prehistoric* megaliths - menhirs.

Докладът се занимава със специфичен вид мегалитни паметници на Балканите – менхирите. Основният проблем, който се подлага на дискусия, е външната прилика между праисторическите менхири и средновековните ислямски надгробия. Турски изследователи декларират, че близо 2000 ортостати, които са регистрирани в района между Одрин и Лалапаша, са менхири и съществено се отличават от ислямските надгробия по своята ориентация. В рамките на Европа този проблем възниква само на Балканския полуостров и – ако се пренебрегне - може да изкриви общата картина на мегалитизма в целия район. След критичен преглед на редица подобни обекти в североизточна България и Родопите настоящият доклад стига до противоположния извод: одринските ортостати най-вероятно са отдавна изоставени *средновековни* ислямски гробища, а не *праисторически* мегалити – менхири.

Пълен текст на доклад, изнесен в рамките на Националната научна конференция „Родопска планина – земя на богове, хора и храмове”, проведена във Велинград 12-13 октомври 2016. Предстои докладът да бъде отпечатан в сборника с доклади от конференцията.
© Л.ЦОНЕВ